

УДК 821.111(73)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-1-17>

Олена БЕЖАН,
orcid.org/0000-0001-5165-5355
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної літератури
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(Одеса, Україна) a.bezhan@ukr.net

«ЛІТЕРАТУРА ФАКТУ» В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРОЗІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ДО ТЕОРІЇ ПИТАННЯ

Дана стаття присвячена вивченню та дослідженню такого феномену в американській літературі, як «література факту», синтетичної форми, що зародилася на межі документального та художнього. Саме на хвилі важливих соціально-політичних та культурних змін в країні зароджується новий стиль письма, який у журналістському дискурсі отримав назву «новий журналізм». В американській прозі, його появу пов'язують з діяльністю Т. Вулфа, феномен, що має відношення як до літератури і використовує прийоми художньої прози, так і до журналістики, так як ці прийоми застосовуються для висвітлення та констатації подій. Серед факторів, які спричинили зближення журналістики і літератури, автор визначає, мінливість, катастрофічність, фантастичність самого життя, яка випереджає яву; вплив науково-технічної революції, точних методів пізнання; змагання літератури із засобами масової інформації; прагнення до створення правдивої картини світу. У статті також наголошено на основних принципах та найефективніших прийомах «нового журналізму». Важливість дослідження полягає у спробі автора систематизувати критичний матеріал та наявні позиції різних дослідників стосовно тлумачення терміну та визначення основних рис даного явища, як от метод кінематографізму, домінування діалогів та прийом «хамелеона». Автором зазначається, що «новий журналізм» увібрав у себе кращі риси репортажу та художніх технік, притаманних літературі, що дозволило йому оперативно реагувати на суспільнозначущі події в країні. Серед найбільш значимих письменників, які стали частиною неожурналістської школи і суттєво втілили вищезгадані прийоми у своїх творах були: Н. Мейлера, Т. Вулфа, Т. Капота, Х. Томпсона. Дж. Болдуїн, А. Сміт та інші. Навіть підбір вищезгаданих письменників свідчить про гібридність досліджуваної форми.

Ключові слова: «література факту», «новий журналізм», документальна та художня література.

Olena BEZHAN,
orcid.org/0000-0001-5165-5355
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Literature
Odesa National University named after I.I. Mechnikova
(Odesa, Ukraine) a.bezhan@ukr.net

“THE LITERATURE OF FACT” IN AMERICAN PROSE OF THE SECOND DECADE OF THE TWENTIETH CENTURY: THE THEORETICAL APPROACH

This article is devoted to the study and research of such a phenomenon in American literature as «the literature of fact», the synthetic form that arose on the border between documentary and fiction. It was on the wave of important socio-political and cultural changes in the country that a new style of writing was born, which was called in the journalistic discourse as «new journalism». In American prose, its appearance is associated with the activities of T. Wolfe, a phenomenon that is related to both literature and uses the artistic techniques of prose and journalism, as these techniques are used to coverage and events ascertainment. Among the factors that caused the rapprochement of journalism and literature, the author identifies changeability, catastrophe, the fantasticalness of life itself, which is ahead of imagination; the impact of the scientific and technological revolution, accurate methods of cognition; competition of literature with mass media; the desire to create a true picture of the world. The article also emphasizes the main principles and most effective methods of the «new journalism». The importance of the article lies in the author's attempt to systematize critical material and positions of various researchers regarding the interpretation of the term and the definition of the main features of this phenomenon, such as the method of cinematography, the dominance of dialogues and the method of «chameleon». The author notes that the «new journalism» absorbed the best features of reporting and artistic techniques inherent in literature, which allowed it to quickly respond to socially significant events in the country. Among the most significant writers who became part of the neo-journalistic school and significantly embodied the above techniques in their works were: N. Mailer, T. Wolfe, T. Capote, H. Thompson. J. Baldwin and others. Even the selection of the above-mentioned writers testifies to the hybridity of the researched form.

Key words: «the literature of fact», «new journalism», documentary and fiction.

Постановка проблеми. Літературний процес межі другої половини ХХ століття демонструє певні стійкі тенденції: з одного боку, художня література тяжіє до публіцистичності та фактографічної достовірності, з іншого журналістика запозичує різні прийоми белетристики. Звичайно, неможливо заперечувати сам факт існування синтетичних форм в історії різних національних літератур, адже інтерес до факту та документу був притаманний літературному процесу на самих ранніх стадіях розвитку, свідченням цього є творчість видатних письменників, як Д. Дефо, Дж. Свіфт, О. де Бальзак, Е. Золя та інших. Так, в американській літературі синтез документального та художнього став національною традицією, що визначається трьома основними віхами: рухом «макрейкерів», або так званих «розкрадувачів бруду», витоки якого сягають кінця ХІХ століття, коли вийшли друком твори Марка Твена (“The Gilded Age”, 1874), Г. Джорджа (“Progress and Poverty”, 1879), Е. Беллами (“Looking Backward, 2000–1887”, 1888) та Г. Д. Ллойда (“Wealth Against Commonwealth”, 1894); другий етап це початок ХХ століття; натуралістка Т. Драйзера і література 1930-х років; і третій це розвиток «нового журналізму» та пов’язана з ним творчість Т. Капоте, Н. Мейлера та звичайно основного його ідеолога Тома Вулфа.

Аналіз досліджень з теми. Означена тема знайшла висвітлення у науковій літературі, її аспекти піднімаються у працях Д. Макдональд, «Пара-журналізм або Том Вульф і його Магічна Машина, що пише» (1965), М. Л. Джонсона «Новий журналізм» (1975), М. Титаренко «Американський новий журналізм: Terra In/cognita» (2011), Т. Н. Денисової «Історія американської літератури 20 ст.» (2012). Статті, що стосуються визначення основних методів та прийомів даного виду літератури: Дж. Мерфі «Новий журналізм: критична перспектива» (1974), М. Паплаускайте «Реальніше за саму реальність» (2012). Популярність даного виду літератури сьогодні, знову повертає нас до обґрунтування та вивчення головних рис, меж та ідей даного явища.

Мета статті: дослідити генезис такого явища, як «література факту», або література «нового журналізму», з’ясувати соціокультурний контекст, причини, що сприяли появі даного феномену, вказати на головних постатей, що вплинули на формування терміну та феномену в цілому, сприяли формуванню його теоретичної та практичної складової.

Виклад основного матеріалу. Саме на хвилі важливих соціально-політичних та культурних змін, які в цей час мали місце у країні, такі як

війна у В’єтнамі, політичні вбивства, розвиток руху хіпі, боротьба чорношкірих і жінок за рівні права, зароджується новий стиль письма, який у журналістському дискурсі отримав назву «новий журналізм». За цих умов журналістика функціонально зближається з літературою у відображенні стану суспільства й тих змін, які в ньому відбуваються. Істотну роль у згаданих процесах відіграє стрімкий розвиток аудіовізуальних ЗМІ, а саме – кіно й телебачення, тобто «гарячих» видів мистецтва, що впливають на формування суспільно-політичного життя США загалом та безпосередньо на розвиток журналістики та провокують логічне зародження явища, що на зламі століть відображає реальний стан речей у суспільному житті Америки – «нового журналізму».

Отже, «новий журналізм» – вкрай неоднозначне явище, феномен, напрям, який розглядається одночасно і як явище журналістики, і як літературна школа. В американській словесності ХХ століття, виникає в 60–70-х роках під різними назвами: так критик Д. Макдональд називає його «паражурналізмом» (Macdonald, 1965: 4), С. Крім «журналіст», або «література факту» (Krim, 1970: 35), Т. Капоте називає «небелетристським романом» (Capote, 1965: 34), медіакритикиня М. Титаренко у своїй статті «Американський новий журналізм: Terra In/cognita» вказує на такі інваріанти терміну, як літературна/альтернативна/нарративна журналістика, нежурналістика, нон-фікшн, проза сирого факту, суб’єктивна проза, документальний роман, література ідей, гонзо-журналізм (Титаренко, 2011), але найбільшу популярність здобуває саме термін «новий журналізм». Авторство цього терміну не встановлено, більшість критиків пов’язують його з журналістською діяльністю Тома Вулфа, хоча сам він вказує на заслуги у цій царині Піта Хемілла, який 1965 року вирішив написати статтю під назвою «Нова журналістика», але стаття так і не була опублікована. Т. Вульф, стверджує, що сама назва “new journalism” не надто оригінальна для американської словесності, також більше пов’язана з новаторською діяльністю Дж. Пуліцера та його газетою «Нью-Йорк Ворлд», де центр уваги переміщався з факту на сюжет. А перше використання прийомів художньої літератури в журналістиці, на думку Вулфа, належить Геєві Талізі, який 1962 року використав його у статті «Джо Луїс – Король в розквіті років».

Більшість зарубіжних літературознавців, як от Дж. Хеллманн, М. Джонсон, Дж. Холлоуел) вважають, що виникнення «нового журналізму» припадає на 1965 рік і пов’язане з публікацією збірки статей Т. Вулфа «Цукероворозфарбована

апелінопелюстка обична крихітка» (1965) і «небелетристського роману» Т. Капоте «Холоднокровно» (1965), про яких критик Дж. Мерфі напише: «Їх зусиллями з безликого “передавача інформації” журналіст перетворився... на публічного інтелектуала (Murphy, 1974)». А 1971 року була опублікована монографія Майкла Джонсона «Новий журналізм», яка стала першим дослідженням феномена, де автор зазначає, що «“новий журналізм” це діяльність групи журналістів, куди входили Том Вулф і Норман Мейлер, що відмовилися від традиційної журналістської практики на користь суб’єктивного оповідання, творчого підходу і неупередженості при створенні репортажів та коментарів (Johnson, 1971: 78). Дж. Мерфі в роботі «Новий журналізм: критичний огляд» (1974) підкреслював синтетичну природу «нового журналізму»: «він має відношення як до літератури, оскільки використовуються прийоми художньої прози, так і до журналістики, так як ці прийоми застосовуються для висвітлення та констатації подій, це художній, творчий, літературний репортаж, якому притаманні три основні характеристики: використання белетристичних прийомів, глибоке вивчення та суб’єктивна позиція автора» (Murphy, 1971: 16).

Серед факторів, які спричинили зближення журналістики і літератури в 1960–70-х роках, називають мінливість, катастрофічність, фантастичність самого життя, яка випереджає уяву; вплив науково-технічної революції, точних методів пізнання; змагання літератури із засобами масової інформації; прагнення до створення правдивої картини світу. Дослідники відзначають суб’єктивізм як відмінну рису «нового журналізму», що сприяє висловлюванню власної думки, співучасті і ефекту присутності. У передмові до своєї антології, яка має однойменну назву «Новий журналізм» (1973) Т. Вулф не лише викладає історію терміну, що потім був поименований «школою», а і причини, через які проти неї виступали традиційні літератори, і зумовлює появу нового феномена фактами суто літературними, на думку критика Т. Денисової, «підкреслюючи, вичерпність модерністських концептів і експериментів при зображенні сучасного стану суспільства (Денисова, 2012: 320)». «Сучасні романісти, пише у своїй антології Т. Вулф, дуже далеко відійшли від старих літературних традицій, вони зображають психологію одинака, відірваного від суспільства, від громади. І це суперечить самій природі роману. Тому журналістський роман і змушений був узяти на себе чільну функцію – зображати людину у суспільстві, змальовуючи її звичаї та характери

...<>...«талановиті журналісти, що хотіли зобразити суспільне життя, оволоділи романною технікою, яку розвивали романісти минулого століття і досягли у своїх творах безпосередності, “конкретної реальності”, “емоційності”, вони зробили свої твори захопливими (Денисова, 2012: 320)». За словами Т. Вулфа, «В 40–50-ті роки ХХ ст. в американських письменників виникла “американська мрія” – написати роман, адже роман тоді став не просто літературним жанром, а психологічним феноменом (Денисова, 2012: 320). Тому те, що журналісти стали писати свої роботи у формі романів, стало, даниною глибокої поваги до роману і його творців. І першими ступили на цю дорогу журналісти, але вони нітрохи не ставили під сумнів верховенство романістів як неперевершених художників слова, якими ті були.

Отже, ідеолог нежурналістики Том Вулф у своїй вищезгаданій антології сформулював чотири найефективніші прийоми «нового журналізму», або жанру роману написаного в даному напрямі:

а) це вибудовування матеріалу – сцена за сценою, часто спонтанне перемикавання уваги з одного об’єкту чи епізоду на інший, без довгих історичних екскурсів; прийом близький до методу *кінематографізму*;

б) *домінування діалогів*, розкриття характерів та проблем через діалог персонажів, що дозволяє якнайкраще розкрити їхню особистість через мовлення, а відтак як необхідна умова – перебування автора безпосередньо на місці події (діалектизми, жаргон, звуконаслідування тощо);

в) перемикавання точки зору, перевілення автора, *ракурс третьої особи*, сам Вулф називав *цей прийом «хамелеон»*; тобто можливість подивитися на певне явище очима його учасників, коли романіст дозволяє собі втрутитися у внутрішній світ очевидців події;

г) змалювання символів людського статусу (деталізація): жести, манери, ставлення, хода, інтер’єр тощо. (Титаренко, 2011).

В свою чергу, М. Паплаускайте у своїй статті «Реальніше за саму реальність, визначає ще декілька особливостей «нової журналістики», які здебільшого стосуються тексту та специфічних творчих прийомів наприклад:

– *гра зі звуком та шрифтом*, щоб передати сенсильність тексту, щоб читачі відчули, так би мовити «як машина рве мотор на перегонах»;

– *поява власної пунктуації*, в шістдесяті нові журналісти почали вигадувати нову знакову систему, щоби збагатити тексти, передати різні почуття й настрої;

– *не боятися змін*, тобто пірнати у вир подій, бо це допомагає знайти новий матеріал та не *боятися великих обсягів*, тексти нових журналістів були справжніми «простирадлами» і як приклад, твір Трумена Капоте («Холоднокровно»), котрий збирав матеріал шість років і написав біля шести тисяч сторінок;

– *провокувати героїв* шепотіти, кричати, тобто розвивати органи чуттів;

– *усі деталі важливі*, навіть найменші, якщо їх не буде, читач це відчує. Журналіст повинен приходити на місце події за годину-дві до її початку, щоб устигнути описати всі деталі, але ...не лише на деталі важливі, але й на те, що за ними;

– *пам'ятайте про факти*, зберігайте записи розмов і головне : «Нічого не вигадуй (Паплаускайте, 2012)».

Вище, нами також було зазначено, що часто термін «новий журналізм» отожднюють з його синонімом – Гонзо-журналістикою, але критики зокрема М. Паплаускайте, підкреслюють, що це різні поняття, а якщо бути точним, останній є підвидом нової журналістики, започаткованим текстами Гантера Томпсона. Це слово, до того ж, не має чіткого походження та значення, в одному випадку це може розумітися, як людина, що побила усіх інших у пабі, або якась нісенітниця. Після переїзду до Кентуккі, Томпсон багато пиячив, вживав наркотики і все це з точністю описав, писав на шматках серветок і передав їх в редакцію. Редактор опублікував їх без правок. Гонзо-текст – суб'єктивний, написаним від першої особи, передбачає хаотичність викладу, нецензурну лексику, гіперболи, емоційність, іронію, сарказм, чорний гумор та епатаж (Паплаускайте, 2012).

Серед найбільш значимих письменників, які стали частиною нежурналістської школи і суттєво втілили вищезгадані прийоми у своїх творах були: Н. Мейлера, Т. Вулфа, Т. Капоте, Х. Томпсона. Дж. Болдуїн, А. Сміт та інші. Навіть підбір вищезгаданих письменників свідчить про гібридність досліджуваної форми: адже Т. Вулф і Х. Томпсон були журналістами, які прийшли в літературу, тоді як Н. Мейлер і Т. Капоте більше відомі як белетристи, які прагнули збагатити літературу за допомогою журналістських прийомів. Тематика нових журналістів була варіативною, вони писали про війну у В'єтнамі, прикладом може

бути роман Н. Мейлера «Армії ночі» («The Armies of the Night», 1968), політику – роман Х. Томпсона «Страх і відраза в ході виборчої кампанії 72-го», («Fear and Loathing: On the Campaign Trail '72», 1973), расові проблеми – Дж. Болдуїн «Імені його не буде йому», («No Name in the Street», 1972), субкультури – Т. Вулф «Електропрохолодний кислотний тест», («The Electric Kool-Aid Acid Test», 1968), про злочини – Т. Капоте «Холоднокровно» («In Cold Blood», 1965), Н. Мейлер «Пісня ката», («The Executioner's Song», 1979), фінанси – книга А. Сміта «Грошові ігри» (1969). Публікували свої перші дослідження на сторінках таких видань, як «New York Herald Tribune», «Esquire» і «Scanlan's Monthly». Потім вже автори стали освоювати романну форму і випускати свої твори у вигляді окремих книг. Загалом «новий журналізм» увібрав у себе кращі риси репортажу та художніх технік, притаманних літературі, що дозволило йому оперативно реагувати на суспільнозначущі події в країні.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що вплив «нового журналізму» на художню літературу кінця ХХ початку ХХІ століття величезний. Адже і в наші дні письменники продовжують писати документальну прозу і журналістські матеріали в дусі «нового журналізму» 1960-х років. Так, вперше у книзі Р. С. Бойнтонна «Новий “новий журналізм”»: бесіди з кращими американськими письменниками-документалістами про їх майстерність» (2005), ми вперше зустрічаємо термін новий «новий журналізм» (подібний до часто вживаного сьогодні терміну, що позначає літературу нового часу – пост-постмодернізм) Так, автор вважає, що між поняттями «Новий “новий журналізм” та “новий журналізм” 1960–70-х років існує не тільки часова різниця, але і якісна. «Нові нові журналісти» продовжують традиції своїх попередників, використовуючи ті ж методи і технології, звертаючись до соціальних і політичних проблем сучасності. «Новий “новий журналізм”» більшою мірою тяжіє до журналістики, а не до художньої літератури, і більшість його представників є в першу чергу журналістами, що створюють великі репортажі, ніж письменниками. У дусі «нового журналізму» донині експериментують такі літератори як: А. Лебланк, В. Фіннеган, Т. Конновер, Дж. Харр, С. Орлеан та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисова Т. Н. Історія американської літератури 20 ст. НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2012. 487 с.
2. Паплаускайте М. Реальніше за саму реальність. 2012. URL: <https://ms.detector.media/maister-klas/post/7459/2012-04-16-realnishe-za-samu-realnist> (дата звернення: 1.02.2023)

3. Титаренко М. Американський новий журналізм: Terra In/cognita. 2011. URL: <https://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/amerykanskuu-novy-zhurnalizm-terra-incognita.html> (дата звернення: 6.12.2022)
4. Capote T. In Cold Blood. N. Y.: Random House. 1965. 343 p.
5. Johnson M. L. The New Journalism. Kansas: Kansas University Press. 1971. 171 p.
6. Krim S. Shake It for the World, Smartass. N. Y.: Delta. 1970. 367 p.
7. Macdonald D. Parajournalism, or Tom Wolfe & His Magic Writing Machine . The New York Review of Books. 1965. Vol. 16. P. 3–5.
8. Murphy J. E. The New Journalism: A Critical Perspective. Lexington: Association for Education in Journalism. 1974. 38 p.

REFERENCES

1. Denysova T. N. Istoriiia amerykanskoj literatury 20 st. [History of American literature of the 20th century]. NAN Ukrainy, Instytut literatury im. T. H. Shevchenka. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2012, 487 c. [in Ukrainian].
2. Paplauskaitė M. Realnishe za samu realnist. [More real than reality itself], 2012, URL: <https://ms.detector.media/maister-klas/post/7459/2012-04-16-realnishe-za-samu-realnist> (дата звернення: 1.02.2023) [in Ukrainian].
3. Титаренко М. Amerykanskyi novyi zhurnalizm: Terra In/cognita. [American New Journalism: Terra In/cognita], 2011, URL: <https://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/amerykanskuu-novy-zhurnalizm-terra-incognita.html> (дата звернення: 6.12.2022) [in Ukrainian].
4. Capote T. In Cold Blood. N. Y.: Random House. 1965. 343 p.
5. Johnson M. L. The New Journalism. Kansas: Kansas University Press. 1971. 171 p.
6. Krim S. Shake It for the World, Smartass. N. Y.: Delta. 1970. 367 p.
7. Macdonald D. Parajournalism, or Tom Wolfe & His Magic Writing Machine. The New York Review of Books. 1965. Vol. 16. P. 3–5.
8. Murphy J. E. The New Journalism: A Critical Perspective. Lexington: Association for Education in Journalism. 1974. 38 p.